

آزادسازی اقتصادی: آزادی یا ضرورت

(پیش گزارشی درباره برگزاری سمینار آزادسازی و توسعه کشاورزی)

محمدجواد زاهدی‌مازندرانی

دبیر سمینار

کارشناس مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی

هر پدیده‌ای نو در عین حال که خود پاسخ به برخی ضرورتهاست، شرایط و الزاماتی نوین را نیز پدید می‌آورد. در پهنه جامعه هر الگوی رفتاری نو، خواه در بُعد اجتماعی و خواه در ابعاد اقتصادی و سیاسی و فرهنگی، تا قبل از نهادی شدن پرسشهای متعددی را برمی‌انگیزد و در عین حال فرایند نهادی شدن آن از سویی به قابلیت آن برای پاسخ‌یابی به این پرسشها و از سوی دیگر به پذیرش و قبول عام یافتن پاسخها بستگی دارد. دوام آن نیز بسته به توانایی آن برای پاسخگویی به الزامات نوین است. فرایند کوشش برای پاسخگویی به سئوالات برخاسته از الزامات نو، پیوستاری بی‌انقطاع را تشکیل می‌دهد و همین پیوستگی است که به توالی و جانمایی ساختارهای نو به جای ساختارهای کهنه و یا تجدید ساختار الگوها و نهادها براساس کارکردهای نو، مجال بروز می‌دهد. در پهنه دانش نیز فرایندی کم و بیش مشابه حاکم است: شناخت هر پدیده اساساً متکی به طرح سئوالات و کوشش در جهت یافتن پاسخ برای این سئوالات و نیز قابلیت تبیین‌کنندگی پاسخهاست. و این همه زمانی محقق می‌شود که خود شناخت الزاماً پاسخی بوده باشد به نیازها و ضرورتهایی که از بطن زندگی اجتماعی برمی‌خیزد. آزادسازی اقتصادی از زمره سیاستها و خط‌مشی‌های نو در پهنه امور اقتصادی جامعه است و به همین لحاظ طبیعی است که در هر یک از بخشهای فعالیت اقتصادی جامعه پرسشهای خاص خود را برانگیزد. نخستین و مهمترین پرسشهای مربوط به آزادسازی اقتصادی در بخش کشاورزی از این قرارند:

– آزادسازی اقتصادی چه آثاری بر بخش کشاورزی دارد؟

– چه بخشی از این آثار کارکردی (Functional) و چه بخشی از آن غیر کارکردی (Dysfunctional)

است؟

– در چه حوزه‌هایی از بخش کشاورزی تسریع در کار آزادسازی اقتصادی ضروری است؟

– کدام يك از مؤلفه‌های ساختاری بخش کشاورزی از سیاستهای آزادسازی بیشتر تأثیر می‌پذیرد؟

– نارساییهای وضع موجود در بخش کشاورزی که آزادسازی اقتصادی را ضروری می‌سازد کدامند؟

پاسخ به این سئوالات و بسیاری پرسشهای مشابه دیگر مستلزم آن است که نخست بدانیم خود آزادسازی اقتصادی چیست؟ چه مؤلفه‌هایی دارد؟ چگونه تحقق می‌یابد؟ از چه زمانی و چرا به‌عنوان يك رویکرد نوین رشد اقتصادی به ادبیات توسعه راه یافته است؟ هدفهای آن کدام است؟ مدیران سیاسی جامعه و خط‌مشی‌سازان (Policy - makers) تا چه اندازه در اتخاذ این راه‌مخیر و آزاد بوده‌اند؟ آیا آزادسازی اقتصادی نوعی سیاست‌گذاری جهانی است یا ملی و خودانگیزه است؟ عوامل جهانی و پدیدآورنده آن کدامند؟ در سطح جهانی چه کشورهایی از اجرای آن سود می‌برند؟ در سطح ملی چه گروه‌هایی از اجرای آن بیشتر منتفع خواهند شد؟ آیا در هر شرایطی قابل اجراست یا به تمهیدات و زمینه‌سازی‌های خاص نیاز دارد؟ استلزامات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی آن چیست؟ دورنمای آن چگونه است و اگر قبلاً در کشورهایی دیگر اجرا شده نتایج و دستاوردهای آن چیست؟ و بالاخره اگر آزادسازی اقتصادی در کشور محقق شود چه دورنمایی را از حیث جامعه‌شناسی و اقتصاد برای مقاطع میان مدت و درازمدت می‌توان پیش‌بینی کرد؟

برای برخی از این پرسشها می‌توان پاسخهای کوتاه و روشن یافت اما یافتن پاسخ گویا برای برخی سئوالات دیگر مستلزم در دست داشتن اطلاعات جامع و بهنگام است. متأسفانه اطلاعات ما در این زمینه‌ها اندک و اغلب کهنه است؛ از برنامه‌ریزی و سازماندهی جهانی آزادسازی اقتصادی و از هدفهای واقعی آن اطلاعات دقیق و مستندی در دست نداریم و دلالت‌های صریح و استلزامات واقعی آن را هنوز به درستی نمی‌شناسیم. برای غلبه بر کمبود اطلاعات اصولی در این زمینه از اوایل سال ۱۳۷۲ بررسی‌هایی در زمینه آثار آزادسازی اقتصادی بر حوزه‌های مختلف اقتصاد کشاورزی و جامعه روستایی در قالب ۷ پروژه مطالعاتی درازمدت آغاز شده است. این پروژه‌ها مشتملند بر:

۱) اثرات اجرای سیاست آزادسازی اقتصادی بر اقشار آسیب‌پذیر روستایی.

۲) آثار آزادسازی اقتصادی بر نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی.

۳) اثرات آزادسازی اقتصادی بر امنیت غذایی.

۴) آثار آزادسازی بر نیروی انسانی و اشتغال و مهاجرت در نقاط روستایی.

۵) بررسی نقش زنان روستایی در توسعه کشاورزی در شرایط آزادسازی اقتصادی.

۶) آثار آزادسازی اقتصادی بر نهادهای تولید کشاورزی.

۷) اثرات آزادسازی اقتصادی بر اعتبارات و مسائل تامین مالی سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی.

از آنجا که توفیق در انجام این بررسی‌های میدانی مستلزم روشن شدن ابعاد کلی و دلالت‌های عمومی آزادسازی در بخش کشاورزی و پیشینی حدود و ثغور اصولی آثار آن بر این بخش است؛ لذا از اواسط همین سال اندیشه برگزاری سمیناری در زمینه «آزادسازی و توسعه کشاورزی» مطرح شد و امید است که این سمینار بتواند درحد کوششی که برای برگزاری آن صرف شد، در این زمینه راهگشا باشد.

آزادسازی اقتصادی چیست؟

آزادسازی اقتصادی جزء منطقی و شاید ایدئولوژیک الگوی اقتصادی نوینی به‌شمار می‌آید که به سیاست تعدیل اقتصادی (Economic equilibrium) یا تعدیل ساختاری (Structural adjustment) موسوم شده است. ادراک آزادسازی مستلزم شناخت این سیاست تعدیل است که البته اصطلاح کاملاً تعریف شده و دقیقاً روشن شده‌ای نیست.

سیاست تعدیل اقتصادی:

تعدیل در لغت به معنی برابر کردن، و هموزن کردن، و دو چیز را باهم مساوی کردن است. سیاست تعدیل اقتصادی نام عمومی روش‌های کم و بیش یکسانی است که اکثر کشورهای جهان در مواجهه با مسائل داخلی و مسائل اقتصادی کلی جهان، از اواسط دهه ۱۹۸۰ اتخاذ کرده‌اند. به‌طور کلی اهم مسائلی که منجر به اتخاذ سیاست تعدیل اقتصادی شد از این قرار است:

– بیکاری و رکود تولید در اروپا و آمریکا.

– هجوم صادراتی ژاپن و برخی از کشورهای نو صنعتی شده شرق آسیا به بازار جهانی.

– بروز تنگنانهایی در زیربنای اقتصادی بسیاری از کشورهای در حال توسعه که عملاً مانع از اجرای تعهدات این کشورها در پرداخت اقساط و بهره و وام‌های دریافتی از خارج شده است.

اسناد بانک جهانی بازگویی آن است که اندیشه تعدیل اقتصادی اساساً از «بحران دیون» (debt crisis) سرچشمه گرفته است.^۱

در واقع اقتصاد جهانی از اوایل دهه ۱۹۸۰ دچار بحران شد و کشورها – خاصه کشورهای بزرگ صنعتی – در صدد مقابله با این بحران برآمدند. حاصل این کوششها که همزمان با فروپاشی کمونیسم صورت می‌پذیرفت شکل‌گیری نوعی سیاست اقتصادی بود که امروزه به سیاست «تعدیل» شهرت یافته است و وجه مشخصه اصلی آن بازگشت به مسائل تنوریک نیمه اول قرن گذشته یعنی «لیبرالیسم» است.

لیبرالیسم در اصل نظریه‌ای است که از بطن تحولات اجتماعی و اقتصادی انگلستان در قرن هفدهم سربرآورد و تا نیمه نخست قرن نوزدهم بر بسیاری از کشورهای اروپایی مسلط بود. ولی خصوصاً در مواجهه با اندیشه‌های سوسیالیستی ناتوان جلوه کرد و عرصه را برای حریف خالی گذاشت و بتدریج جای خود را

به سلطه و آمریت روزافزون دولت بر اموراتصادی - حتی در کشورهای سرمایه‌داری جهان - سپرد. در تاریخ ۳ قرن اخیر جهان دست کم چهار نوع لیبرالیسم را می‌توان تشخیص داد:

(۱) لیبرالیسم کلاسیک که موضوع محوری آن آزادی در چارچوب قوانین به منظور دنبال کردن منافع شخصی است. نظریه‌پردازان اصلی این مکتب در بُعد فلسفی و اجتماعی ژان ژاک روسو و در بُعد اقتصادی آدام اسمیت بودند.

(۲) لیبرالیسم اقتصادی که در اساس به معنی حاکم کردن مکانیسم عرضه و تقاضا بر همه زمینه‌های اقتصادی است. و اساساً از آراء اقتصادی آدام اسمیت نشأت می‌گیرد.

(۳) لیبرالیسم اجتماعی که بیشتر معرف وضعیت و خط‌مشی‌های اقتصادی و اجتماعی اتخاذ شده در آلمان غربی از دهه ۱۹۵۰ به بعد است که مشخصه‌های آن رشد سریع اقتصادی، افزایش نقش دولت و گسترش دامنه ارائه خدمات اجتماعی توسط دولت است. این شیوه از اوایل دهه ۱۹۷۰ به شکل انتظام یافته و منسجم‌تری تحت نام خط‌مشی «دولت رفاه‌بخش» (Welfare state) به عنوان مبانی ایدئولوژیک جدید نظام سرمایه‌داری پیشرفته در جوامع غربی به کار گرفته شد.

(۴) و بالاخره باید از نو لیبرالیسم نام برد که نوعی بازگشت به مبانی نظری لیبرالیسم کلاسیک در شرایط نوین جهان است و خصوصاً از طریق (۱) قرار دادن دولت در مقابل جامعه، (۲) قرارداد بازار در مقابل برنامه‌ریزی و (۳) قرارداد حقوق فردی در مقابل قدرت مسئولان و نهادهای دولتی پایه عرضه گذاشته است. برخی (مثلاً هایک) تداوم آن را تحقق سوسیالیسم واقعی می‌دانند و برخی دیگر (نظیر فریدمن) با تحلیل نقش دولت به عنوان مخالف و متضاد منافع مردم می‌کشند تا وجه‌های انقلابی و عامه پسند به این تفکر بدهند.

از آنجا که به نظر می‌رسد رویکرد لیبرالی نو قابلیت‌های چشمگیری در زمینه حل بحران اقتصادی جهانی داشته باشد، سازمان‌های اقتصادی جهانی بویژه صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی مبانی این تفکر اجتماعی - سیاسی و اصول رویکرد اقتصادی آن را در سطح وسیعی تبلیغ و ترویج می‌کنند.

ظاهراً بسیار طبیعی به نظر می‌رسد که با پایان گرفتن رونق اقتصاد جهانی ضرورت محدودسازی هزینه‌های نظام‌های مطلقاً رفاهی، بورکراسی، مدیریت بی‌کفایت بنگاه‌های اقتصاد دولتی و مخارج نالازم دیگری از همین قبیل در دستور کار دولتها قرار گیرد. منتها مجموعه شرایط جهانی مربوط به فروپاشی کمونیسم کمک کرد تا این محدودسازی بیشتر از طریق ایدئولوژی لیبرالیسم صورت پذیرد.

بر اساس تجارب به کار بسته شده در بسیاری از کشورهای جهان محورهای اصلی اجرای سیاست تعدیل اقتصادی را می‌توان به این ترتیب برشمرد:

- ۱) کاهش مخارج دولتی.
- ۲) کاهش ارزش پول ملی.
- ۳) از بین بردن بازار چند نرخ ارز (= یکسان کردن نرخ ارز).
- ۴) تبدیل سیستم ارزی تثبیت شده دلاری به سیستم ارزی شناور.
- ۵) افزایش قیمت کالاها و خدمات دولتی.
- ۶) لغو نظام پیچیده کنترل قیمت‌ها توسط دولت.
- ۷) حذف محدودیتهای تجاری و کاهش معافیت‌های تعرفه‌ای برای واردات.
- ۸) تعدیل دستمزدها.

پسزمینه و ضرورت‌های کاربست سیاست تعدیل اقتصادی:

از پایان جنگ جهانی دوم به این سو، الگوهای مختلفی برای توسعه و نوسازی جوامعی که ساخته‌های ما - قبل صنعتی داشتند به کار گرفته شد. این الگوها عمدتاً از طریق سازوکار تقویت نقش دولت در فعالیتهای اقتصادی اعمال می‌شدند. اغلب کشورهایی که از طریق به کارگیری این الگوها به نوسازی ساخت اقتصادی و اجتماعی خود پرداختند، امروزه با مسائل و مشکلات ساختاری مهمی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی دست به‌گریبانند و به‌نظر می‌رسد که بخش مهمی از این مشکلات از کاربست همین الگوهای توسعه سرچشمه گرفته باشد. از آنجا که مشکلات اقتصادی خاستگاه و سرچشمه مسائل اجتماعی و سیاسی به‌شمار می‌آیند و از آنجا که به‌نظر می‌رسد این مشکلات خود از «نارسایی دولت» و از «ناتوانی اقتصادهای دولتی» سرچشمه گرفته باشد، در ادبیات جدید توسعه از الگوهای نوینی سخن گفته می‌شود که اصلی‌ترین جزء سازوکار اجرایی آن کاهش نقش اقتصادی دولتهاست. محور اصلی این مباحث آن است که کوشش برای سازماندهی نظام اقتصادی مختلطی که در آن هم برنامه‌ریزی متمرکز (اقتصاد دولتی) و هم اقتصاد بازار (سرمایه‌داری خصوصی) به‌عنوان مکانیسم‌های مکمل در یک چارچوب واحد (اقتصاد ملی) به کار گرفته می‌شد، عملاً نتایج مفیدی به‌بار نیاورده است. در مراحل آغازین رواج الگوها و نظریه‌های توسعه و نوسازی اقتصادی - اجتماعی لزوم دخالت دولت و برنامه‌ریزی متمرکز اساساً به‌صورت راه‌حلی‌هایی کارآمد برای شکل‌گیری نظام سرمایه‌داری مبتنی بر بازار و ادغام اقتصادهای بسته توسعه‌نیافته در بازارهای بین‌المللی توصیه می‌شد. به‌گفته کارلوس فوننتس در این دوره «این سرمایه‌داری بود که در برابر انتقادهای سوسیالیسم بازبود و از آن می‌آموخت».^۲

«در نظام‌های توسعه‌نیافته، نوعی عدم توازن دائمی به شکل از دیاد همیشگی و درخور توجه نیروی کار کشاورزی وجود داشت. در این نظامها یا اصلاً بازاری در کار نبود یا بازارهای ناقص، بسیار بیشتر از آنچه در علم اقتصاد فرض می‌شد، رواج داشت. مجموعه این عوامل لزوم دخالت دولت را بروشنی آشکار ساخت. مداخله دولت، بیشتر مکانیسمی مکمل بازار و نه جایگزین آن به حساب می‌آمد. مثلاً برای جا انداختن روابط بازار و قواعد تجاری در محیط سنتی کشاورزی، باید سرمایه‌گذاری‌های عمرانی عظیم و اصلاحات اداری صورت می‌گرفت. پاگیری صنایع سودآور و بخشهایی که به آموزش نیروی انسانی نیاز داشتند دست کم در مراحل اولیه نیازمند حمایت‌های مادی بود.»^۲ اما در عمل، به لحاظ آن که دولت در اغلب این کشورها قدرتمندترین نهاد اقتصادی جامعه به‌شمار می‌آید، سرمایه‌گذاری‌های دولتی حتی در بخشهای تولیدی (صنعت و کشاورزی) به‌جای آن که مکمل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی باشد، جایگزین آن شد. پیامدهای این وضعیت با توجه به بیشتر شدن فاصله میان کشورهای صنعتی و کشورهای در حال توسعه، در ادبیات انتقادی توسعه نشانه مهم غیراصولی و ناسودمند بودن این خط‌مشی تعبیر شد و وقایع سالهای آخر دهه ۱۹۸۰ و خصوصاً فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و اقمار سوسیالیستی آن در اروپای شرقی، عملاً ناکارآمدی شدید نظامهای اقتصاد دولتی و برنامه‌ریزی متمرکز را اثبات کرد. لذا لزوم تجدیدنظر در نظام اقتصادی مختلطی که تحقق آن هدف مشترک و استراتژیک غلب الگوهای توسعه به‌شمار می‌آمد در دستور کار محافل مالی و سیاست‌گذاری اقتصادی جهان قرار گرفت.

در ایران که کشوری صادرکننده نفت است و اقتصاد آن به درآمد ارزی انحصاراً دولتی حاصل از فروش نفت تکیه دارد، پیامدهای انکشاف اقتصاد دولتی از بسیاری از کشورهای در حال توسعه دیگر شدیدتر بود: خط‌مشی صنعتی کردن از طریق جایگزینی واردات (= توسعه صنایع مونتاژ) که در دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ سیاست اقتصادی اصلی دولت به‌شمار می‌آمد عملاً به افزایش وابستگی اقتصاد به بخش نفت انجامید. صنایع مونتاژ که به اتکای درآمد ارزی نفت مورد حمایت جدی قرار می‌گرفتند به سرعت رشد کردند؛ اما به‌خاطر فقدان سیاست‌گذاری‌های اقتصادی مناسب صادرات آنها توسعه نیافت. در سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز به‌دلایل چندی بر مشکلات اقتصادی جامعه افزوده شد که اهم آنها از این قرارند:

۱) الگوی توسعه صنایع مونتاژ که به‌صورتی ناموزون رشد یافته بود بتدریج مشکلات ساختاری خود را ظاهر ساخت.

۲) وقایع خاص دوران انقلاب صرف‌نظر از تقلیل شدید بازدهی فعالیتهای تولیدی، به توسعه انفجاری و ناگزیر مالکیت دولتی انجامید.

۳) جنگ و نوسانهای شدید قیمت نفت علاوه بر تخریب و تضعیف بنیانهای اقتصادی و تولیدی کشور، میزان بهره‌وری نهادهای اقتصادی عمدتاً دولتی شده

موجود را به حداقل رسانید.

۴) تحریم اقتصادی و مسدود شدن دارایی‌های خارجی ایران علاوه بر تشدید بحران، موجب پایداری و تثبیت وضعیت Stagflation یعنی حالت توأمان کساد (stagnation) و تورم (inflation) در اقتصاد کشور شد.

۵) و بالاخره، مجموعه‌ای از عوامل بحران‌زای یاد شده موجب دخالت روزافزون دولت در امور و فعالیتهای اقتصادی جامعه و سوق یافتن بازار به سوی فعالیتهای واسطه‌گری (اجاری) شد.

برای مقابله با این مشکلات بود که دولت از سال ۱۳۶۸ و پس از رهایی کامل از جنگ تحمیلی با به‌کارگیری تدریجی اقدامات مربوط به تک‌نرخی کردن ارز و حذف سوسیدها درصد کاهش میزان دخالت‌های خود در امور اقتصادی جامعه (= آزادسازی) و تعدیل اقتصادی برآمد.

آزادسازی اقتصادی:

آزادسازی (Liberalization) در اصل و در مفهوم کلی برحذف مالکیت دولت از واحدهای تولیدی و عدم مداخله آن در امور اقتصادی و نظام بازار دلالت دارد. در عمل اثبات شده است که حذف کامل دخالت دولت در امور اقتصادی نه ممکن است و نه مفید؛ در نتیجه در آزادسازی عملاً محدود کردن این دخالت مورد توجه قرار می‌گیرد. از آنجا که تعریف دقیقی برای درجه و دامنه این محدودسازی وجود ندارد، امروزه حد بهینه این محدودسازی به یکی از مسائل اصلی و عمده فرایند آزادسازی اقتصادی در اغلب کشورهای جهان بدل شده است.

آزادسازی اقتصادی به معنی مقررات‌زدایی و کاهش بورکراسی تعبیر شده است که از جمله مهمترین موانع توسعه شناخته شده‌اند. اصل این سیاست مبتنی براین تفکر است که «هرقدر عوامل تولید اعم از نیروی انسانی، مدیریت و سرمایه بتوانند تحرک بیشتری داشته باشند سرمایه‌گذاری‌ها در رشته‌هایی صورت خواهد گرفت که کشور در آن مزیت نسبی دارد و احیاناً با تغییر قیمتهای نسبی سرمایه‌گذاران به سرعت می‌توانند رشته مولد خود را تغییر دهند.» آزادسازی همچنین دلالت دارد بر «آزادسازی قیمتها تا این که قیمت کالاها و خدمات در سطح طبیعی خود برقرار شود و قیمتها بتوانند علائم طبیعی خود را برای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان ارائه بدهند. از وجوه دیگر آزادسازی شکستن انحصارات و تقسیم بازار است. باید بازار حالت «ذره‌ای» داشته باشد و رقابت سالم در آن نضج بگیرد و باعث بالارفتن بازدهی و کارآیی بشود.»^۴

به‌طور کلی انتظار می‌رود که از طریق آزادسازی بتوان به اهداف اصولی زیر نایل آمد:

۱) کاهش هزینه‌ها و از بین بردن کسری بودجه.

- ۲) رهایی از بورکراسی ناشی از دخالت‌های گسترده دولت در امور از طریق واگذاری شرکت‌های دولتی و وابسته دولت.
- ۳) توسعه فرهنگ رقابت در فعالیتهای اقتصادی بخش خصوصی.
- ۴) گسترش مالکیت‌های خصوصی.
- ۵) افزایش بهره‌وری.
- ۶) استفاده بهینه از منابع.
- ۷) جلب مشارکت مردم در سرنوشت اقتصادی کشور.
- ۸) کاهش کسری تراز پرداخت‌ها از طریق افزایش تولید.

دیدگاه‌های نظری دربارهٔ آزادسازی

اگر چه آزادسازی اقتصادی ضروری است و کاربست توصیه‌های جهانی در زمینهٔ اجرای اصول آزادسازی می‌تواند بسترسازی مناسبی برای برون رفت از مشکلات اقتصادی کنونی باشد اما به پیامدهای منفی آن نیز باید توجه کافی داشت و نسنجیده و بی‌محابا در این راه گام نهاد. بویژه آن که محور فقر و ارتقای سطح زندگی گروه‌های فقیر به مراتب، بیشتر از فقیرسازی جامعه و گسترش الگوی فقر به زمان و سرمایه نیاز دارد. و تجربه نیز نشان می‌دهد که گسترش الگوی فقر به لحاظ پدید آوردن بی‌ثباتی سیاسی اغلب فرصت کافی برای برنامه‌ریزی‌های جبرانی به برنامه‌ریزان و مدیران جامعه نمی‌دهد.

در اینجا لازم است اشاره شود که همگام با گسترش و رواج الگوی آزادسازی و خط‌مشی تعدیل اقتصادی، نظریه‌هایی در تقابل با اندیشه‌های مربوط به ضرورت توزیع مجدد در آمد و یا توجیه حکومت‌های توتالیتر نیز ظهور یافته است:

– براساس یکی از زیر مکتب‌های (subSchool) داروینیسم اجتماعی، که جی. واکر دولاپوژ پایه‌گذار آن است، فرایندهای همسان‌کننده (= کوشش برای توزیع مجدد در آمد) ضد جریان توسعه اقتصادی تلقی می‌شود. اساس این نظریه مبتنی بر آن است که در شرایطی که در جنگ و در سیاست، در زندگی مذهبی، در زندگی اقتصادی و شغلی، و در اعمال مقررات قانونی و اخلاقی و در جدا کردن شهر از بخش روستایی جامعه انواع پست و نامناسب به‌طور پیوسته مورد حمایت قرار می‌گیرند و به‌صورت تصاعدی وضع بهتری پیدا می‌کنند، جهان حاصل بازگویی تباهی پیشروندهٔ جسمانی و روانی و اخلاقی و سرانجام نابودی و محو نژاد انسان خواهد بود. از این نظریه برای طرح یک دیدگاه ضدتوزیع مجدد ثروت در جریان توسعه الهام گرفته شده است که از مبانی سیاست تعدیل اقتصادی به‌شمار می‌آید.

– دیدگاه دیگر نظریه فرانسوی فوکویاما است که بازگویی حمایت ضمنی از دولتهای توتالیتر است.

«فوکویاما در کتاب تازه خود به این نتیجه رسیده است که بسیاری از دولت‌های خودکامه متمایل به اقتصاد بازار آزاد از لحاظ رشد اقتصادی، خیلی بهتر از دولت‌های دموکراتیک عمل می‌کنند. زیرا وژیم‌های خودکامه در اصل بهتر می‌توانند از سیاست‌های اقتصادی لیبرالی واقعی که هدفهای مربوط به توزیع مجدد درآمد به مثابه مانعی در برابر رشد، آن را تحریف نکرده باشند پیروی کنند.»^۵

به نظر می‌رسد که اغلب کشورهای جهان سوم راه و چاره دیگری به جز توسل به الگوی تعدیل اقتصادی و آزادسازی ندارند. طبیعی است که با برداشتن گام‌های سنجیده‌تر و اندیشیده‌تر می‌توان پیامدهای منفی آزادسازی را به حداقل رسانید و بویژه به نظر می‌رسد که با امید بهبود یافتن نهایی ساختار اقتصادی و بهره‌مندی از «دست‌های نامرئی بازار» می‌توان و باید دست کم به‌طور موقت تمهیدات مناسبی را برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر در فرایند آزادسازی به کار گرفت.

آزادسازی در بخش کشاورزی

در وهله نخست اغلب به نظر می‌رسد که بخش کشاورزی به لحاظ ساختار عمدتاً خصوصی شده نظام بهره‌برداری در آن نیاز چندانی به آزادسازی ندارد و یا دست کم آزادسازی در این قلمرو اقدامات چندان اساسی و بنیادینی را دربر نمی‌گیرد. لیکن واقعیت مطلب با این تصور مقدماتی منافات دارد. مطالعات نشان می‌دهد که حرکت در مسیر آزادسازی در بخش کشاورزی شامل این اقدامات اساسی است:

- (۱) حذف سوبسیدهای تولیدی.
  - (۲) محدود کردن خریدهای دولتی به معدودی از محصولات کشاورزی.
  - (۱) رساندن قیمت‌های تولیدکنندگان به برابری نسبی با واردات.
  - (۴) و بالاخره، متحول ساختن نقش دولت در قلمرو بخش کشاورزی که مشتمل بر اتخاذ سیاست‌های اصولی زیر است:
- حذف مداخله‌های نالازم.
  - لغو سیاست‌های محدودکننده و از میان برداشتن اهرم‌های کنترلی.
  - حمایت از بخش خصوصی.
  - تهیه خدمات ضروری عمومی در قلمرو بخش کشاورزی و نقاط روستایی.
  - حمایت از طبقات آسیب‌پذیر و نیازمند روستایی.

طبیعی است که در فرایند تحقق این اقدامات نیازها و ضرورت‌های نوینی پدید خواهد آمد که فهم این ضرورت و نیز برنامه‌ریزی مناسب برای آن از اهم وظایف دستگاه‌های تحقیقاتی و برنامه‌ریزی در کشور است. به علاوه به نظر می‌رسد که آزادسازی اقتصادی آثار مهمی بر برخی حوزه‌ها و بعضی موارد در بخش

کشاورزی باقی خواهد گذاشت که از این قراراند:

قیمت نهاده؛ قیمت محصولات؛ تجارت خارجی (صادرات و واردات)؛ تغییر توازن رقابتی محصولات داخلی با محصولات مشابه خارجی؛ تغییر الگوی کشت و نظام تولید؛ تغییر نظام مالکیت و بهره‌برداری از منابع؛ سرمایه‌گذاری در بخش؛ دستمزدها؛ میزان درآمد تولیدکنندگان؛ تغییر قدرت خرید مصرف‌کنندگان و بویژه اقشار کم‌درآمد روستایی؛ تغییر الگوی مصرف مواد غذایی؛ تغییر ترکیب اشتغال در بخشها و زیربخش‌های اقتصادی و از جمله در زیر بخشهای کشاورزی؛ تغییر مزیت‌های نسبی؛ تغییر وضعیت اعتبارات و نقدینگی در بخش؛ افزایش مهاجرت از روستا به شهر و...

بر همین اساس و به لحاظ مقدمه سازی برای انجام یک سلسله مطالعات عمقی و گسترده در زمینه مسائل و آثار آزادسازی اقتصادی در بخش کشاورزی است که مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی به برگزاری سمینار «آزادسازی و توسعه کشاورزی» دست یازید.

چگونگی سازماندهی برگزاری سمینار

سازماندهی مطالعات

نخستین آگهی برگزاری سمینار در تاریخ هفتم شهریور ماه ۱۳۷۲ در یکی از روزنامه‌های صبح تهران منتشر شد. فراخوان ارسال مقاله در نوبتهای متفاوت دیگری در مجلات سنبله، زیتون، عصر جدید، و «فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه» نیز تجدید چاپ شد. بلافاصله پس از چاپ نخستین فراخوان به منظور سازماندهی کار برگزاری سمینار دبیرخانه‌ای مرکب از چهار نفر از کارشناسان مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی و ۲ کمیته تحت عنوان «کمیته علمی»، «کمیته اجرایی» و «کمیته مالی و تدارکاتی» تشکیل شد.

اعضای کمیته علمی که متشکل بودند از آقایان مهندس جلال رسول‌اف معاون وزارت کشاورزی در امور طرح و برنامه (رئیس کمیته) و دکتر فیروز توفیق، دکتر حسین عظیمی، دکتر سعید نوری‌نائینی، دکتر بایزید مردوخی، مهندس سعید مهاجری، دکتر ابوالفضل صادقی‌پور و مهندس مجتبی ثقفی طی چند نشست چندین ساعته و ضمن مذاکرات مفصل درباره خطمشی‌های اصولی در برگزاری این سمینار، با توجه به ضعف محتوایی و جهتگیریهای قالبی و عمومی موجود در اغلب سمینارها و به منظور اجتناب از این آسیب عمومی سرانجام در اواخر مهرماه تصمیم گرفتند که به جای برگزاری سمینار بر طبق الگوی متداول و متعارف کنونی، نشستهایی برگزار شود و در آن حسب موضوع، سیاستهایی که در زمینه آزادسازی اقتصادی در بخش کشاورزی اتخاذ شده است، آثار و پیامدهای اتخاذ این سیاستها و رهنمودهای لازم برای اصلاح جهتگیریها یا تقویت خطمشی‌ها مورد بحث قرار گیرد. به همین منظور ۲ موضوع به عنوان محورهای اصلی و

اصولی بحث در زمینه آزادسازی کشاورزی برگزیده شد و هر موضوع به یکی از نشستهای اصلی سمینار (به استثنای جلسه افتتاحیه) اختصاص یافت. این موضوعها از این قرارند:

(۱) آزادسازی اقتصادی و امنیت غذایی.

(۲) اثرات آزادسازی اقتصادی بر نهاده‌ها و خدمات تولیدی در بخش کشاورزی.

(۳) اثرات آزادسازی اقتصادی بر تولید کشاورزی.

دبیرخانه سمینار موظف شد که مناسبترین شیوه برای سازماندهی مطالعات از طریق مهندسان مشاور را تعیین کرده و کارآمدترین مشاوران برای بررسی موضوعات مزبور را به کمیته علمی معرفی کند. با بررسیهایی که از طریق دبیرخانه بعمل آمد شرکت مهندسين مشاور یکم به‌عنوان سازماندهنده گروههای مطالعه و بررسی در موضوع آزادسازی اقتصادی و امنیت غذایی و دکتر حسین عظیمی به‌عنوان هماهنگ کننده این مطالعات؛ شرکت مهندسين مشاور جامع ایران به‌عنوان سازماندهنده گروههای مطالعه و بررسی در زمینه اثرات آزادسازی اقتصادی بر نهاده‌ها و خدمات تولیدی و آقای دکتر سعید نوری نائینی به‌عنوان هماهنگ کننده این مطالعات؛ و بالاخره شرکت مهندسين مشاور ویسان به‌عنوان سازماندهنده گروههای مطالعه و بررسی در موضوع اثرات آزادسازی اقتصادی بر تولید کشاورزی و آقایان دکتر فیروز توفیق و دکتر بایزید مردوخی به‌عنوان هماهنگ کنندگان این مطالعات برگزیده شدند.

در باره دلایل این انتخابها لازم است اشاره شود که شرکتهای مهندسين مشاور برگزیده شده برجسته‌ترین مشاوران بخش کشاورزی‌اند. مهندسين مشاور یکم به لحاظ در اختیار داشتن کادر قوی و باتجربه و نیز به‌خاطر سابقه مطالعاتی و خوشنامی تحقیقاتی بی‌نیاز از هرگونه معرفی است و مهندسين مشاور ویسان نام این شرکت به‌ترتیب به‌خاطر مدیریت آقایان مهندس حقوقی و مهندس مهاجری که هر دو از برجسته‌ترین صاحب‌نظران و با تجربه‌ترین کارشناسان بخش کشاورزی‌اند شایسته‌ترین انتخاب برای سازماندهی این مطالعات شناخته می‌شوند. به‌علاوه مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی در انتخاب هماهنگ کنندگان یاد شده که همگی از استادان بنام و از برجسته‌ترین کارشناسان مسائل اقتصاد اجتماعی جامعه ایران شمرده می‌شوند دو هدف اصلی را دنبال می‌کرد: نخست آن که این انتخاب موجب می‌شود که مسائل در سطحی ملی و غیروابسته به وزارت کشاورزی مطرح شود و از غلبه یافتن دیدگاه درون سازمانی بر کار سمینار به‌لحاظ اهمیت ملی موضوع آزادسازی خودداری شود، و دوم آن که انتخاب این هماهنگ کنندگان که همگی از باسابقه‌ترین اعضای هیئت علمی دانشگاههای کشورند سبب می‌شود که اعمال نظارت علمی و دانشگاهی لازم بر انجام مطالعات موردنظر امکانپذیر گردد.

از آنجا که اعضای کمیته علمی اتفاق نظر داشتند که در سمینار قبل از هرچیز باید اطلاعات تحقیق شده‌ای در زمینه آثار آزادسازی اقتصادی در بخش کشاورزی ارائه شود تصمیم گرفته شد که کل زمان

هرنشست در اختیار گروههای کار که از طریق مشاوران و زیر نظر هماهنگ کنندگان سازماندهی می شوند قرار گیرد و از این طریق بخشی از این زمان به ارائه نتایج مطالعات انجام شده و بخشی نیز به پرسش و پاسخ های مرتبط با گزارشهای ارائه شده، و ارائه دیدگاههای شرکت کنندگان درباره موضوع مورد بحث اختصاص یابد. بعلاوه کمیته علمی تأیید و تصویب کرد که تعدادی از مقالات ارسال شده برای سمینار پس از گزینش توسط هیئت داوران علمی در صورت ربط موضوعی با عناوین هرنشست در برنامه کار آن نشست گنجانیده شود.

از اواسط آبان ماه مهندسان مشاور برگزیده شده برای مذاکره و دعوت به کار، به مرکز مطالعات برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی فراخوانده شدند و به این ترتیب کار بر روی موضوعات تعیین شده رسماً آغاز شد. هریک از شرکتهای مشاور زیر نظر هماهنگ کنندگان شرح خدمات مفصلی در زمینه موضوع مورد مطالعه تهیه کرد و به لحاظ کمبود وقت، ضرورت سرعت عمل و وسعت قلمرو و دامنه مطالعات چندین گروه کار را برای انجام مطالعات سازمان داد. نتایج این مطالعات به صورت گزارشهای تفصیلی در آینده نزدیک منتشر خواهد شد و سنتز (synthesis) آن نیز در سمینار به استحضار شرکت کنندگان رسانده خواهد شد.

فراخوان ارسال مقالات

از هنگام درج آگهی فراخوان سمینار در روزنامه و مجلات تا پایان مهلت تعیین شده برای اعلام تمایل به شرکت سمینار (۷۲/۷/۱۰)، بالغ بر ۲۰۰ تقاضای فردی و گروهی برای شرکت در سمینار توسط دبیرخانه دریافت شد که از این تعداد حدود ۵۰ تقاضانامه حاکی از تقاضای شرکت در سمینار همراه با ارائه مقاله بود. دبیرخانه سمینار ضمن مکاتبه با همه متقاضیان از کسانی که تقاضای شرکت با ارائه مقاله را داشتند درخواست کرد که عنوان و خلاصه مقاله مورد نظرشان را به منظور تصویب موضوع و زمینه کار به دبیرخانه ارسال کنند. تا پایان مهلت مقرر تمدید شده (۷۲/۷/۳۰) جمماً ۴۱ عنوان و خلاصه مقاله به دبیرخانه سمینار ارسال شد (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱:

ردیف	عنوان مقاله	نام ارسال کننده
۱	آزادسازی و توسعه کشاورزی	سید یعقوب موسوی
۲	کشاورزی در کویر	مهندس فرشید پناهی

دنباله جدول شماره ۱:

ردیف	عنوان مقاله	نام ارسال کننده
۳	آزادسازی و توسعه کشاورزی در واحدهای کشت صنعتی و سنتی	احمد ماهوان
۴	استراتژی رشد و تجدید ساختار کشاورزی در شرایط آزادسازی	منصور احمدی
۵	نقش آزادسازی بر مسائل تحقیق در کشاورزی	عسگری تشکری افسانه توسلی
۶	نقش تعاونی‌ها در آزادسازی و توسعه کشاورزی	کاوه سرمست
۷	آزادسازی و مسائل برنامه‌ریزی کشاورزی	دکتر سعید رحیمی موقر
۸	تأثیر آزادسازی بر بهره‌وری عوامل تولید در بخش کشاورزی	صفت‌اله رحمانی
۹	سیاست تعدیل اقتصادی و کشاورزان خرده‌پا	دکتر سیاوش مریدی
۱۰	الگوی يك برنامه‌ریزی استراتژیک بانگرش سیستمی برای به‌حداقل رساندن آثار سوء کاهش برابری نرخ ریال بر بخش کشاورزی	مهندس صدیقه هاشمی
۱۱	مسائل گروه‌های بهره‌برداري و نقش آزادسازی در توسعه کشاورزی	مهندس ملک‌انبان
۱۲	تأثیر سیاست‌های آزادسازی بر تولید کنندگان کشاورزی	دکتر احمد مجتهد
۱۳	آزادسازی و توسعه اقتصادی: راندن سگ از روی پشته یونجه	دکتر غلامرضا سعیدی
۱۴	خصوصی‌سازی آزمون و خطائی تازه بر بستر اقتصاد کشاورزی ایران	امید گیلانپور
۱۵	کلیاتی درباره سیاست و روند توسعه کشاورزی اقتصاد کشور و برنامه آزادسازی	حسین نیر
۱۶	جایگاه تحقیق و ترویج در روند آزادسازی و توسعه کشاورزی	مهندس علیرضا ولد آبادی
۱۷	آزادسازی و تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی	حسن شبانی طبری
۱۸	بخش خصوصی - توسعه کشاورزی و بهره‌برداری از منابع طبیعی	مهندس احمد رضا یاوری
۱۹	بخش کشاورزی در فرایند انتقال اقتصادی ایران (تحلیلی بر اساس تکنیک ایستای داده - ستانده)	دکتر عظیم آریافر دکتر علی اصغر بانوئی
۲۰	آزادسازی در کشاورزی: ابعاد جهانی و تأثیر آن بر آینده کشاورزی ایران	دکتر علی اکبر مهربانی

دنباله جدول شماره ۱ :

ردیف	عنوان مقاله	نام ارسال کننده
۲۱	بر آورد تابع تقاضای نهاده‌های عمده زراعی در منطقه کوار	ناصر شاه‌نوشی
۲۲	آزادسازی اقتصادی و پیامدهای ناشی از تعدیل قیمت‌های نسبی محصولات در بخش کشاورزی	مهندس منصور زیبایی
۲۳	ارتباط متقابل نظام‌های بهره‌برداری و جایگاه تعاونی‌های تولید روستایی در حمایت از بهره‌برداری دهقانی، (مطالعه موردی دشت ازروئیه)	سیامک زندررضوی
۲۴	تعدیل ساختار اقتصادی و سیاست‌های اعتباری بخش کشاورزی	دکتر ژاله شادی‌طلب
۲۵	آزادسازی و سیاست قیمتگذاری محصولات کشاورزی: مطالعه موردی گندم در استان فارس	دکتر بهاء‌الدین نجفی
۲۶	نقش شرکت‌های خصوصی خدمات کشاورزی در رابطه با آزادسازی و توسعه	پریچهره فرهادی
۲۷	مروری بر سیاست آزادسازی و توسعه اقتصادی و کشاورزی در کشورهای مختلف جهان و ایران	مهندس ناصر حبیبی
۲۸	سیاست بازرگانی و توسعه کشاورزی	دکتر غلامرضا سلطانی
۲۹	بررسی نقش آزادسازی در ترویج کشاورزی	حسن درخشان
۳۰	تأثیر خصوصی سازی بر روی بهره‌وری نهائی سرمایه بخش کشاورزی	نادر مهرگان
۳۱	آزادسازی و توسعه کشاورزی	مهندس بهمنی قاجار
۳۲	آزادسازی و مسائل برنامه‌ریزی توسعه کشاورزی	سجاد کتابی
۳۳	در جهت اولویت‌های تولید کشاورزی در شرایط آزادسازی و توسعه اقتصادی	هوشنگ باختری
۳۴	تولیدات کشاورزی و امنیت غذایی در شرایط آزادسازی	فیروزه حیدرزاده سعیدی
۳۵	مسائل کشاورزی و آزادسازی	مجید صفری

دنباله جدول شماره ۱:

ردیف	عنوان مقاله	نام ارسال کننده
۳۶	آزادسازی و مسائل تحقیق - آموزش و ترویج کشاورزی	کاظم بدلی
۳۷	مسائل اجتماعی در جریان آزادسازی اقتصادی	مسعود شفیق
۳۸	آزادسازی کشاورزی: توسعه کشاورزی یا مرگ روستاها	دکتر مهدی طالب
۳۹	تجربه خصوصی سازی در استرالیا (خلاصه مقاله به انگلیسی)	دکتر حسین ادیبی
۴۰	امنیت غذایی در شرایط آزادسازی در آفریقا (خلاصه مقاله به انگلیسی)	دکتر شهلا شاپوری
۴۱	فلسفه و اهداف سیاست کشاورزی در کشورهای بازار مشترک و آمریکا (خلاصه مقاله به انگلیسی)	دکتر حسین شاپوری

علاوه بر این دبیرخانه سمینار دعوتنامه‌هایی با نام برای تعدادی از صاحب‌نظران و استادان ایرانی رشته‌های کشاورزی، اقتصاد، علوم اجتماعی (خصوصاً جامعه‌شناسی) و حقوق و علوم سیاسی دانشگاه‌های داخل و خارج از کشور ارسال داشت و به لحاظ اهمیت موضوع آزادسازی و رسالت دانشگاهیان در ارائه رهنمود به دستگاه‌های برنامه‌ریزی و اجرایی تقاضا کرد که با ارائه مقاله به روشن کردن خاستگاهها، دلالتها و ریشه‌ها جهانی آزادسازی و طرح مسائل اقتصادی بخش کشاورزی و مسائل جامعه‌شناختی جامعه روستایی در شرایط آزادسازی همت گمارند.

حدود ۱۰ دعوتنامه برای برخی از مشهورترین استادان ایرانی دانشگاه‌های کشورهای انگلستان، فرانسه، استرالیا و آمریکا ارسال شد که ۲ خلاصه مقاله انگلیسی مندرج در قسمت آخر جدول شماره ۱ پاسخ به آن دعوتنامه‌هاست. اما متأسفانه اغلب دعوتنامه‌هایی که برای استادان دانشگاه‌های داخل کشور ارسال شد بدون جواب ماند (استثناً بخش اقتصاد کشاورزی دانشگاه شیراز به نحو بسیار فعالانه و مسئولانه‌ای به دعوت دبیرخانه سمینار پاسخ گفت که دبیرخانه و نیز مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی بدین وسیله مراتب سپاسگزاری خود را از همه دست‌اندرکاران آموزشی این دپارتمان اعلام می‌دارد).

به لحاظ اهمیت جامعه‌شناختی پیامدهای ناگزیر (و البته شاید موقتی) آزادسازی در زمینه کاهش قدرت خرید مردم که به معنی گسترش الگوی فقر در جامعه است و به لحاظ وضعیت بحرانی محتمل اقشار آسیب‌پذیر در جریان اجرای سیاستهای آزادسازی، دبیرخانه سمینار انتظار داشت که خصوصاً استادان رشته‌های علوم اجتماعی (خاصه جامعه‌شناسی) و حقوق سیاسی برخورد بسیار فعالی با این سمینار داشته باشند. و از سوی دیگر تصور می‌رفت که دانشکده‌های کشاورزی (خاصه دانشکده کشاورزی مادر یعنی

کرج) و اقتصادهای تهران و شهید بهشتی به لحاظ اختصاص مستقیم موضوع به حوزه و قلمرو تخصصی آنان، دست کم به لحاظ مصالح و نیازهای آموزشی، از مباحث سمینار استقبال جدی کرده و با ارائه مقالات نظری و تحقیقی به غنای آن مدد رسانند اما در هر چند مورد به خلاف توقع و تصور، برخورد کادر علمی دانشگاهها بسیار غیرفعالانه بود.

در توجیه این برخورد غیرفعال چه می توان گفت؟

به همان اندازه که مراکز تحقیقاتی و برنامه ریزی به راهنمایی دانشگاهیان نیاز دارند، مراکز علمی دانشگاهی نیز به همکاری با دستگاههای برنامه ریزی و تحقیقاتی نیازمندند تا از این طریق بتوانند مطالب آموزشی را با نیازها و خطمشی های جاری و مسائل روز ناشی از این خطمشی ها هماهنگ سازند و این برهمکنش (interaction) و مبادله علمی صورت نخواهد گرفت مگر از طریق همکاریهای علمی که مشارکت در سمینارها عالیترین مظهر آن است.

دریافت مقالات

تا تاریخ ۷/۱۰/۷۲ مجموعاً ۲۳ مقاله به دبیرخانه سمینار رسید که از این تعداد ۵ مقاله توسط نویسندگان ارسال شد که قبلاً عنوان و خلاصه مقاله را به دبیرخانه سمینار نفرستاده بودند. به سخن دیگر از تقاضاکنندگان اولیه ارسال مقالات دست کم ۱۲ نفر نتوانستند بموقع مقالاتشان را به دبیرخانه سمینار ارائه کنند. با احتساب ۳ نفر متقاضی ارسال مقاله از خارج از کشور، تعداد متقاضیان داخلی انصراف یافته یا دارای تاخیر زمانی به ۱۰ نفر کاهش می یابد. در مورد متقاضیان ارائه مقاله از خارج از کشور باید گفت که مرکز مطالعات برنامه ریزی به دلیل محدودیت امکانات مالی نتوانست به تهیه بلیت رفت و برگشت اقدام کند و در نتیجه موضوع ارسال اصل مقالات نیز منتفی شد. در جدول شماره ۲ اسامی مقالات دریافت شده به ترتیب تقدم زمانی دریافت مقالات بازگو شده است

جدول شماره: ۲

ردیف	عنوان مقاله ارسال شده	نام نویسنده
۱	مروری بر سیاست آزادسازی و توسعه اقتصادی و کشاورزی در کشورهای مختلف جهان و ایران	مهندس ناصر حبیبی
۲	نقش شرکتهای خصوصی خدمات کشاورزی در رابطه با آزادسازی و توسعه کشاورزی ایران	پریچهره فرهادی

دنباله جدول شماره: ۲

ردیف	عنوان مقاله ارسال شده	نام نویسنده
۳	آزادسازی و سیاست قیمت گذاری محصولات کشاورزی: مطالعه موردی گندم در استان فارس	دکتر بهاءالدین نجفی
۴	لزوم کاهش دخالت‌های مستقیم دولت در امور کشاورزی و بهره‌برداری از منابع طبیعی	مهندس یآوری
۵	تعدیل ساختار اقتصادی و سیاست‌های اعتباری بخش کشاورزی	دکتر ژاله شادی‌طلب
۶	آزادسازی و توسعه کشاورزی	مهندس بهمنی قاجار
۷	آزادسازی و مسائل برنامه‌ریزی توسعه کشاورزی	سجاد کتابی
۸	آزادسازی و مسائل برنامه‌ریزی توسعه کشاورزی	دکتر سعید رحیمی موقر
۹	در جهت اولویت‌های تولید کشاورزی در شرایط آزادسازی و توسعه اقتصادی	هوشنگ باختری
۱۰	تولیدات کشاورزی و امنیت غذایی در شرایط آزادسازی	فیروزه حیدرزاده‌سعیدی
۱۱	مسائل کشاورزی و آزادسازی	مجید صفری
۱۲	اجرای سیاست‌های توسعه و تولید بیشتر محصولات کشاورزی	سید یعقوب موسوی
۱۳	تأثیر خصوصی سازی بر روی بهره‌وری نهانی سرمایه بخش کشاورزی	نادر مهرگان
۱۴	الگوی یک برنامه‌ریزی استراتژیک با نگرشی سیستمی برای به حداقل رساندن آثار سوء کاهش برابری نرخ ریال بر بخش کشاورزی	مهندس صدیقه هاشمی
۱۵	آزادسازی اقتصادی و حمایت از تولید کنندگان بخش کشاورزی جایگاه تعاونی‌های تولید در حمایت از بهره‌برداری‌های دهقانی، مطالعه موردی دشت از روئیه	سیامک زندرضوی
۱۶	آزادسازی و مسائل تحقیق، آموزش و ترویج کشاورزی	کاظم بدلی
۱۷	جایگاه تحقیق و ترویج در روند آزادسازی و توسعه کشاورزی	مهندس علیرضا ولدآبادی

دنباله جدول شماره: ۲

ردیف	عنوان مقاله ارسال شده	نام نویسنده
۱۸	خصوصی سازی آزمون و خطائی تازه بر بستر اقتصاد کشاورزی ایران	امید گیلانپور
۱۹	بخش کشاورزی و نقش آن در فرایند انتقال اقتصادی ایران	دکتر عظیم آریافر دکتر بانوئی
۲۰	آزادسازی و توسعه کشاورزی و بررسی و مقایسه آن در واحدهای کشت صنعتی و سنتی	احمد ماهوان
۲۱	سیاست بازرگانی و توسعه کشاورزی	دکتر غلامرضا سلطانی
۲۲	کشاورزی در کویر	مهندس فرشید پناهی
۲۳	بررسی اثرات اقتصادی حذف سوبسید کود شیمیایی در استان فارس	مهندس محمدرضا کهنسال دکتر سلطانی
۲۴	نقش تعاونی‌ها در آزادسازی و توسعه کشاورزی	کاوه سرمست
۲۵	نظام‌های ترویج خصوصی	دکتر عزت‌اله کرمی مهندس ابوطالب فنایی
۲۶	سیاست آزادسازی اقتصادی و کشاورزی ایران	دکتر سیاوش مریدی
۲۷	کارکرد تعاونی‌های تولید کشاورزی در نظام سرمایه‌داری	دکتر عبدالعلی لهسایی‌زاده
۲۸	آزادسازی و توسعه اقتصادی: یعنی راندن سگ از روی پشته یونجه	دکتر غلامرضا سعیدی
۲۹	بررسی نقش آزادسازی در ترویج کشاورزی	حسن درخشان
۳۰	آزادسازی اقتصادی و مسأله جایجایی درآمد بین بخش کشاورزی و غیر کشاورزی	دکتر فریبرز رئیس‌دانا
۳۱	استراتژی رشد اقتصادی و تجدید ساختار بخش کشاورزی در شرایط آزادسازی اقتصادی	منصور احمدی
۳۲	بحثی فلسفی درباره آزادسازی و کشاورزی	دکتر ابوالفضل صادقی‌پور
۳۳	آزادسازی کشاورزی: توسعه کشاورزی یا مرگ روستاها	دکتر مهدی طالب

داوری و گزینش مقالات

از اواخر آذرماه همزمان با دریافت تعدادی از مقالات داورانی از بین استادان دانشگاهها و کارشناسان ارشد مسائل اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی به منظور ارزیابی علمی مقالات برگزیده شدند. این داوران عبارت بودند از آقایان دکتر فیروز توفیق، دکتر حسین عظیمی، دکتر سعید نوری نائینی، دکتر بایزید مردوخی، مهندس ولی الله بندلی، دکتر مصطفی حداد، دکتر غلامرضا حیدری، مهندس عبدالکریم درویشی، جواد نیازی و هوشنگ بافکر و خانمها مهندس بهجت ملکزاده و مهندس ملیحه لاریمی. فرم خاصی به منظور یکدستی کار داورى تهیه شد و هر مقاله پس از حذف نام نویسنده یا نویسندگان مقاله برحسب رشته تخصصی داوران به منظور ارزیابی کیفیت علمی برای حداقل ۳ داور ارسال شد. در فرم ارزیابی ضمیمه مقاله، به عنوان آخرین سؤال از داوران درخواست شده بود که نظر نهایی شان را درباره این که آیا مقاله در نشستها قابل ارائه است یا فقط برای درج در ویژه نامه مناسب دارد و یا اساساً قابل قبول نیست اقدام کنند به این ترتیب با توجه به محدودیت زمانی و پیشبینی عدم امکان رفت و برگشت مقالات در مدت کوتاه به منظور رفع نقائص، از پذیرش مشروط مقالات دارای نقصهای قابل اصلاح در این مرحله خودداری شد و تصمیم گرفته شد که این قبیل مقالات در صورت تمایل نویسندگان به انجام اصلاحات پیشنهاد شده برای درج در فصلنامه «اقتصاد کشاورزی و توسعه» در اختیار شورای نویسندگان این نشریه قرار داده شود. بعلاوه با توجه به قالب انتخاب شده برای برگزاری سمینار و برنامه ریزی قبلی برای هر نشست تصمیم گرفته شد که مقالات برگزیده شده توسط هیئت داوران در يك مجموعه مقالات که به صورت ویژه نامه نشریه «اقتصاد کشاورزی و توسعه» در خصوص آزادسازی اقتصادی و توسعه کشاورزی منتشر خواهد شد، درج شود که مجموعه حاضر تحقق همان تصمیم است.

ملاك پذیرش مقالات نظر مثبت حداقل ۲ داور قرار داده شد. براین اساس مجموعاً ۱۲ مقاله برای درج در ویژه نامه حاضر برگزیده شد. علاوه براین تعدادی از داوران به برخی مقالات نیز به صورت مشروط (با قید ضرورت اصلاحات) رای دادند و یا به برخی مقالات فقط توسط يك داور رای مثبت داده شد که در اینجا به چکیده مجملی از محتوای این قبیل مقالات اشاره می شود:

۱) «در جهت اولویتهای تولید کشاورزی در شرایط آزادسازی و توسعه اقتصادی». این مقاله توسط آقای هوشنگ باختری کارشناس آمار اداره کل آمار نیروی انسانی (وزارت کار؟) نوشته و ارسال شده است. در این مقاله پس از شرح مختصری درباره مختصات جغرافیایی و استعدادهای طبیعی ایران ذیل عنوان نیازهای کشاورزی ایران در شرایط آزادسازی و توسعه اقتصادی به مسائل نیروی انسانی در بخش کشاورزی پرداخته شده است. در این مقاله مسائل عمده کشاورزی ایران در زمینه نیروی انسانی در شرایط

آزادسازی تحت ۳ مقوله اصلی مورد بحث قرار گرفته که این مقولات از این قرار است:

– آهنگ شتابان مهاجرت و جابجایی جمعیت روستاها همراه با رشد بسیار بالای

جمعیت روستایی کشور.

– مسئله بن‌بست اشتغال غیرمولد کشاورزی و جست‌وجوی راه‌های مطلوب و

مناسب برای برون‌رفت از آن.

– مسئله سوادآموزی و آموزش‌های حرفه‌ای در جامعه روستایی و خصوصاً ارتقای

سطح آموزش حرفه‌ای زنان روستایی کشور.

در پایان مقاله نیازهای کشاورزی ایران در زمینه برنامه‌ریزی حمایتی و اعتباری مورد بحث قرار گرفته و ذیل آن استدلال شده است که «آزادسازی و خصوصی‌گرایی را نباید به معنای کنار کشیدن بخش عمومی (دولتی) از حمایت مالی و ارشادی تلقی کرد».

۲) «آزادسازی و مسائل برنامه‌ریزی توسعه کشاورزی»، این مقاله توسط آقای دکتر سعید رحیمی مقرر استاد دانشکده کشاورزی اردبیل نوشته و ارسال شده است. در این مقاله نخست سیاست‌های اجرایی بخش کشاورزی و خط‌مشی‌های اساسی برنامه دوم مورد بحث قرار گرفته است. سپس ذیل عنوان تجارت آزاد سرآغاز برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی به بررسی اثرات تجارت آزاد (Free Trading) بر روی واردات و صادرات و افزایش در آمد ملی و نیز مسئله ظرفیت و اندازه بازار پرداخته شده است و سپس کلیات اصولی نظام اقتصادی مبتنی بر بازار آزاد و مسائل بازاریابی در چنین نظامی مورد بحث قرار گرفته است.

۳) «لزوم کاهش دخالت‌های مستقیم دولت در امور کشاورزی و بهره‌برداری از منابع طبیعی». این مقاله توسط آقای مهندس احمدرضا یآوری کارشناس مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی تهیه و ارائه شده است. در این مقاله ضمن یک بحث مقدماتی و اصولی استدلال شده است که شکست سیاست‌های مداخله‌گرانه دولتها در توسعه کشاورزی و بهره‌برداری از منابع طبیعی، اتخاذ سیاست‌های آزادسازی را ضروری ساخته و نیز اظهار شده است که کنترل شدید عوامل تولید از طریق دولت و تحمیل روش‌های تولید «الگویی» (یعنی ترویج روش‌های یکسان در شرایط متفاوت محیطی) توسط دولت موجب عدم بهره‌برداری منطقی از تنوع حیاتی و نهایتاً تخریب منابع طبیعی می‌گردد و بالاخره با طرح مبانی حقوقی مالکیت و بهره‌برداری از منابع طبیعی، کارآمدی مالکیت خصوصی و ناکارآمدی مالکیت گروهی در بهره‌برداری از منابع طبیعی مورد بحث قرار گرفته است، عنوان‌های فرعی مقاله عبارتند از:

– شکست سیاست‌های کشاورزی متکی بر حمایت و دخالت مستقیم دولت.

– تحولات اخیر در خط‌مشی اقتصاد کشورهای در حال توسعه.

– بروز عوارض زیست‌محیطی و طرح مسأله توسعه پایدار.

– تأثیر سیاست قیمتگذاری محصولات کشاورزی بر بهره‌برداری از منابع.

۴) «کارکرد تعاونیهای تولید کشاورزی در نظام سرمایه‌داری». این مقاله توسط آقای عبدالعلی لهسانی‌زاده دانشیار بخش جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز تهیه و ارائه شده است. در این مقاله نویسنده ضمن طرح اهمیت تعاونی تولید کشاورزی به نقش این قبیل تعاونی‌ها در جوامع مبتنی بر سرمایه‌داری پیرامونی پرداخته است. اگرچه اصطلاح سرمایه‌داری پیرامونی در مقاله تعریف نشده است اما چنین برمی‌آید که منظور از آن برخی از کشورهای اقماری موسوم به جهان سوم است. و از جمله آمده است که «در جوامع پیرامونی اکثر اعضای تعاونیهای کشاورزی را دهقانان فقیر تشکیل می‌دهند. این کشاورزان به‌علت خرد بودن، پراکنده بودن و دور بودن قطعات زمینهایشان مجبورند که در چارچوب تعاونیهای تولید کشاورزی سازمان بیابند. در واقع تعاونیهای تولید کشاورزی در این جوامع می‌توانند وسیله‌ای برای پیوند زدن کشاورزان فقیر با کارگران صنعتی باشند که در نهایت به اتحادیه‌های مشترکی برسند... در جوامع پیرامونی با گرایشهای سرمایه‌داری و برپایه بازار آزاد و رقابتی همیشه تمایل اقتصادی به جهتی است که نهایتاً جاده را برای گسترش مالکیت خصوصی بر کلیه واحدهای تولیدی هموار خواهد کرد. در این کشورها دولتها نیز با گسترش تعاونیهای تولید موافق هستند اما عملاً این تعاونیها به نیرویی برای استحکام روابط سرمایه‌داری مبدل می‌شوند... هرگاه توسعه اقتصادی در جامعه پیرامونی در چارچوب وابستگی به روند خود ادامه دهد نهایتاً بر کارکرد تعاونیهای تولید کشاورزی نیز اثر سوء خواهد گذاشت و تعاونی مجبور است تا خود را با نظام وابسته منطبق کند. انطباق با وابستگی به ضرر اعضای تعاونی و در نهایت به نفع نظام بازار آزاد و رقابتی تمام خواهد شد در این مرحله تعاونی خود به عنصری وابسته تبدیل خواهد شد که توسعه وابسته را تشدید می‌کند». در ادامه مقاله نویسنده ضمن اشاره به نقش تعاونیهای تولید کشاورزی در عرصه تولید و مبادله ذیل عنوان «آزادسازی و خصوصی سازی: حذف یا ابقای تعاونیهای تولید کشاورزی» استدلال کرده است که جامعه‌ای که تصمیم بر آزادسازی و خصوصی سازی بخش کشاورزی خود گرفته است در واقع می‌خواهد الگوی توسعه سرمایه‌داری را در کلیه قسمتهای بخش کشاورزی گسترش و تحکیم بخشد و در نتیجه تعاونیهای کشاورزی عملاً محدود و متفرق خواهند شد و بالاخره نتیجه‌گیری شده است که «اگر چه تعاونی فی‌نفسه موسسه‌ای مفید است اما در اقتصاد با بازار آزاد رقابتی نمی‌تواند برای اعضای خود مفید باشد».

۵) «آزادسازی و توسعه اقتصادی یعنی راندن سگ از روی پشته یونجه». این مقاله توسط آقای دکتر غلامرضا سعیدی مدیرعامل شرکت کشت و صنعت ارائه شده است.

در مقاله ضمن اشاره به جار و جنجال پوچ و تبلیغاتی نظام سوسیالیستی شوروی سابق در زمینه تولید دولتی و اشاره به مراسم معرفی قهرمان کار سوسیالیستی به مقایسه عملکرد تولیدی قهرمانان کار

سوسیالیستی و کلخوزها با برخی کشورهای دارای اقتصاد آزاد نظیر هلند و دانمارک پرداخته شده است و سپس این ناکارآمدی به همه اقتصادهای زیر کنترل و نظارت دولت و از جمله اقتصاد کشور ما نسبت داده شده است و مطالبی در زمینه ضرورت آزادسازی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور مطرح شده است. (۶) «نقش تعاونیها در آزادسازی و توسعه کشاورزی». این مقاله توسط آقای کاوه سرمست دانشجوی دوره دکتری رشته تعاون در کشور مجارستان نوشته و ارسال شده است. در این مقاله نخست اهمیت تعاون در کشاورزی و کارآیی این پدیده در بعد اجتماعی مورد بحث قرار گرفته است و سپس ضمن طرح یک مقدمه کلی درباره رویکرد سیستمی به کشاورزی مفهوم توسعه در کشاورزی ذیل ۵ عنوان: (۱) تبدیل کشاورزی سنتی به مدرن؛ (۲) مکان و اهمیت کشاورزی در توسعه همه جانبه اقتصاد؛ (۳) شکل‌های سازماندهی در انتقال کشاورزی از سنتی به مدرن - که مشتمل است بر تمرکز عوامل اساسی تولید، تخصیص بیشتر تولیدکنندگان در مراحل پیشرفته‌تر تولید، رخنه شاخه‌های غیر کشاورزی در تولید مواد غذایی، و بالاخره تلفیق تدریجی صنعت و کشاورزی -؛ (۴) آزادسازی؛ و (۵) تعاونیهای کشاورزی مورد بحث قرار گرفته است.

(۷) «خصوصی سازی آزمون و خطایی تازه بر بستر اقتصاد کشاورزی ایران». این مقاله توسط آقای امید گیلانپور دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته اقتصاد کشاورزی دانشگاه تهران تهیه شده است. در این مقاله نویسنده پس از طرح مسئله ضمن تعریف مفاهیم بحث مجملی را درباره تعدیل اقتصادی و آزادسازی و خصوصی سازی مطرح کرده و در سطحی کلی به محدودیتهای اجرایی این سیاستها اشاره می‌کند. سپس این نکته پیش کشیده می‌شود که «خصوصی سازی آزمون خطاست» و این مدعا با توجه به وضعیت کشاورزی در ایران مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. نویسنده در قسمت پایانی مقاله این پرسش را مطرح می‌کند که آیا «درباره نحوه اجرای این خطمشی‌ها به قدر کفایت اندیشه و تفکر شده است؟» و آنگاه با توجه به مسائل مالکیت ارضی، قیمتگذاری محصولات کشاورزی و مکانیزاسیون به بحث پیرامون این پرسش پرداخته و سرانجام در قسمت آخر نتیجه‌گیری می‌کند که «فراموش نکنیم... اگر ساختار نهادی اقتصادی (یا بخشی و در اینجا کشاورزی) دارای کاستیهای جدی باشد همان گونه که دولتی کردن مشکلی از آن حل نمی‌کند، خصوصی سازی نیز برای جبران کاستیهای آن بی کفایت است».

بعد التحریر

مقالات دیگری بعد از تاریخ ۷/۱۰/۷۲ و به هنگامی که این مقاله در دست چاپ بود به دبیرخانه سمینار رسید و به نظر می‌رسد که همچنان تا هنگام برپایی سمینار ارسال مقالات ادامه داشته باشد. این قبیل مقالات جداگانه داوری شده و در صورتی که از حیث تعداد کفایت کند در مجموعه دیگری (مسلماً بعد از برپایی

سمینار) منتشر می‌شود در غیر این صورت با کسب اجازه از نویسندگان در «فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه» درج خواهد شد.

فهرست منابع و مآخذ مورد استفاده

- ۱) نقش بازار و برنامه‌ریزی در بازسازی اقتصادی ایران، مسعود کارشناس و هاشم پسران. مقاله ارائه شده در سمینار بین‌المللی پاریس در مارس ۱۹۹۳، به نقل از جمله دنیای سالم.
- ۲) سیاستهای تعدیل اقتصادی و آثار احتمالی این سیاستها بر بخش کشاورزی کشور، دکتر حسین عظیمی، وزارت کشاورزی، دبیرخانه مجمع عالی پژوهش‌های اقتصادی و اجتماعی، بهمن ماه ۱۳۷۱.
- ۳) کاهش فقر و تعدیل ساختاری نوشته سیونل دمیری و تونی ادیسون، انتشارات موسسه تحقیقات پولی و بانکی، تهران ۱۳۷۰.
- ۴) وضعیت فقر و اوضاع کشاورزی در امریکای لاتین، بولتن گزارشهای مطبوعاتی وزارت امور خارجه.
- ۵) توسعه و نابرابری، دکتر سعیده لطیفیان، فرهنگ و توسعه شماره هفتم.
- ۶) بحران ایدئولوژی‌های امروزی، نوشته اریک هابر باوم، ترجمه سیاوش مریدی، نگاه‌نو، شماره ۱۱.
- ۷) تجربه چند کشور در زمینه سیاستهای یکسان سازی نرخ ارز، تغییر برابری پول ملی و تعدیل اقتصادی، زهرا بزرگری، نشریه روند.
- ۸) بررسی تطبیقی پیمان ارزی، وزارت بازرگانی، موسسه تحقیقات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۹) نرخ ارز و اصلاحات اقتصادی، دکتر عادل‌لی.
- ۱۰) تاثیر حذف سوبسید کالاهای اساسی بر میزان فقر مطلق، پایان‌نامه تحصیلی، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، علی دینی‌ترکمان.
- ۱۱) به سوی نظریه‌ای در نوسازی، نیل اسملسر، ترجمه محمد جواد زاهدی، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۲.

12) The sociology , Themes and Perspectives, M. Haralambos , Delhi oxford University Press , 1980

13) The social sciences Encyclopedia , Adam Kuper and Jessica Kuper.

14) Targeted Programs for the Poor during structural Adjustment, A Summary of a Symposium on Poverty and Adjustment, April 1988, A world Bank Publication.

15) How Adjustment Programs can Help the Poor, World Bank Discussion papers.

1) Targeted Programs for the poor during Structural Adjustment, P. 4.

۲) اریک هابر باوم، بحران ایدئولوژی‌های امروزی.

۳) مسعود کارشناس و هاشم پسران، نقش بازار و برنامه‌ریزی در بازسازی اقتصاد ایران.

۴) دکتر عادل‌لی، نرخ ارز و اصلاحات اقتصادی.

۵) اریک هابر باوم، بحران ایدئولوژی‌های امروزی.